

Ekodistopia prospektiban, EHkotopia perspektiban

Joseba Azkarraga Etxagibel

*UPV/EHUko Soziologia eta Gizarte Langintza Saileko
irakaslea eta ikertzailea*

Aurkikuntza pertsonal batez

Izan ohi dira betirako markatzen zaituzten bat-bateko gertaerak, baina nago aldaketa oinarritzakoak, gertatzekotan, maizago su geldoan egosi ohi direla. Halaxe gertatu zait ikergai dudan garapen-ereduarekin. Inpugnazioaren lurraldetik mugitu barik, suertatu zitzaidan bidaia kognitibo funtsezkoa egitea: ikuspegi kritiko-eraikitzailetik labaindu nintzen, geldo baina geldiezin, ikuspegi tragiko-eraikitzaileira. 2005 inguruan amaitu zen bidaia. Inpresio desatseginok 2008ko krisiaren beroaldian idatzi nituen, eta 2011n argitaratu ziren *Euskal harriak* liburuan.¹

Arrasateko kooperatibetan, kooperatibekin eta kooperatibentzat ikertzen ari nintzela jabetu nintzen, funtsean, kolapsoa ez zela zerbait gertagarria, ezta arrisku erreala ere. Destino saihestezina zen (gauzatu ezik inondik ikusten ez zen aldaketa berehalakoa eta erradikala).² Jabetu nintzen txosten zientifiko lehor ugaritan murgildu ostean, begiak erre ondoren datuekin eta datuon bilakaera historikoarekin, bereziki energiaren, klimaren eta ekosistemez.³ Nabarmendu zitzaidan oso luze iraun lezakeen konplexutasun galtze (kolapso) nabarmenera gindoazela. Tokatzen zen den-dena pentsatzea parametro berrietatik.

Bidaia kognitibo-intelektualak emozio sorta konplexua eratu zuen bere bueltan, hori ere ezagutzaren parte da. Tartean dolua, dagoeneko lekurik ez zegoelako emantzipazio egitasmo baikor eta ideal baterako. Alegia, auziak dagoeneko ez duelako soluziorik zentzu gogorrean. Muga biofisikoen aurkako danbatekoa edozein kasutan izango da gogorra oso (hortik ikuspegi tragikoa).

Naufragio batean gaude, gizartea antolatzeko modu bat hondoratzen ari da. Talka ezin biolentoagoa gertatzen ari da mugatua den biosferaren eta etengabe haztea berezkoa duen metabolismo sozioekonomikoaren artean. Lau hamarraldi daramatzagu gainezkatzeko ekologikoko egoeran, gure posibilitate ekologikoen gainetik bizitzen.⁴

Lau koloso dira kolapsoaren eragile: ekonomia/finantzak, energia/materialak, klima eta bioaniztasuna.⁵ Laukoteko bakoitzak bere kabuz du ezagutzen dugun mundua zartzeko ahala, baina beste zerbait da ikusgai dagoena: zertarako gai diren *elkarrekin* eta, batez ere, *elkar elikatuz*. Zertakoak gertatzen ari dira dagoeneko, ez da profetia bat, baina efektuak askoz nabarmenagoak izango dira datozen urte eta hamarkadetan.

Aurkikuntza pertsonalak ez du meritu gehiegirik. Pronostikoak bete dira, besterik ez.⁶ Ñabardurak ñabardura, katastrofikoak da azken hamarkadetako erreformismoaren balantzea. Anputazioei tiritak jartzeko politikekin, kontua ez da galga jarri ez zaionik (auto)suntsipenari; kontua da azeleratu egin dela, amildegirako bidea azkar eta ziztuaz egiteko irrika batek sakatuta balego bezala kapitalista jiteko zibilizazioa. Nekez txikiagotuko da biosferaren gaineko presioa, txikiagotzen ez bada ekonomiaren eskala fisiko-materiala. Datu finak ditugu gertatzen ari denaz, baina ezin finago segitzen dugu kapitalaren beharrak asetzen dituen antolamenduarekin.⁷

2005 hartan nire baitan gauzatu zen mugimenduaz mintzo naiz nagusiki zera aitortzeko: nahita ere, ezingo nuke mundua irakurri kapitalaren eta biosferaren arteko talka ardatz nagusi hartzen duen *software* interpretatibotik kanpo.

Urteotako gertakari ugarik baieztatu eta sofistikatu egin dituzte marko hori, baina muga ere izan daiteke. Itzulinguruka ibili barik: inork ez luke, beste barik, kolapsoaren hipotesia sinetsi behar. Orakulu oro baztertuz –budistek esan ohi duten bezala, «Buda aurkitzen baduzu, akaba ezazu»–, herritar orok har dezala tartea datuak aztertzeke, eta bakoitzaren esku aurkitutakoari egoki zaion kolapso bezalako kalifikatzaile hitsa.

Pandemiaren ondoan eta hondoan

Jakina da pandemiak duen hurkotasuna aipatutako markoaren: izurritea, azken buruan, habitat naturalak suntsitzearen ondorio da, bioaniztasuna masiboki galtzearen koloso ate joka.⁸ Leziorik garrantzitsuena behar luke: bioaniztasuna zaintzea ez da (soilik) «salba ditzagun baleak» oihukatzea, inorentzako aldarri morala bailitzan; aberastasun handiko ekosistemak *gure* txertorik onenak dira.⁹

Birusak ez du kolapsorik inauguratu, azeleratu bai. Gaurak azkartu, anplifikatu eta gaiztotu ditu. Batetik, birusak arnasbideak moztu dizkio aurrez oso gaixo zegoen ekonomiarik. Bestetik, izurritearekin hondatze ekologikoa heldu da gure gorputz estresatuen materialtasun intimoa zultzera, eskala handian. Narriadura ekologikoa haragitu egin zaigu, hezur-haragitan egiaztatuz garapenkeria. Beharbada inoiz ez bezala nabarmendu da –munduko populazio erdia itxialdian– garapen eredu jakin batek dakarkigun arrisku itzela, masiboa, hiltzailea. Eta pandemiak hautsi du kognitiboa ere bazen burbuila, jende gehiago instalatuz sistemaren hauskortasuna seinalatzen duen marko kognitiboan: «Titanic hau hondora daiteke». Hamarkadak eman ditugu esanez

Naufragio batean gaude, gizartea antolatzeke modu bat hondoratzen ari da. Lau koloso dira kolapsoaren eragile: ekonomia/finantzak, energia/materialak, klima eta bioaniztasuna

norabidez aldatu behar zela, bizi baldintzak berrikusi, gehienetan guztiok buruarekin baietz egin eta atoan bestaldera begiratu. Erakundeek klimaren larrialdia deklaratu bai, baina politika publikoak bere horretan, eredu produktiboa ere bai, herritarron bizierak beste horrenbeste. Finean, hementxe dugu (eko)distopia, gehiagora joango den kolapso ekologiko-sozialaren ohararazpen garbia.

Pandemiak aurrez aurre jarri gaitu mende honetako dilema zinez korapilatsuarekin: kapitalismoaren geldialdiak sufrimendua tonaka barreiatu(ko) du, baina bere jardura osasuntsuak –hazkunde esponentzial etengabearen logika gidari– lotzen gaitu are sufrimendu handiagoa dakarren bide ekozida, genozida eta suizidara (hurrenez hurren). Kapitalismoa da distopiarik handiena, bizitzaren kontrako inoizko eraso antolaturik handiena.¹⁰

Pandemiaren ondoan ondorioak daude: osasun krisia, zerbizu publikoen garrantzia, telebizitza, ekonomiaren suntsipena, zaintza lanen garrantzia, behekoen hauskortasun handiagoa, ezberdintasunen areagotzea, genero arrakalak... Hondoan dago, aldiz, hondatze ekologikoa eta gure izaera eko-menpeko (eta elkar-menpeko) erradikala. Hondoan dago disputatu beharreko garrantzitsuena: bataila ez da patogenoaren aurka, zibilizazio patriaren aurka baizik. Auzia ez da biomedikoa; politiko-ekonomiko-kulturala da. «Arazoa ez da zer egingo dugun birusarekin, baizik eta zer egingo dugun gure buruekin», zioen Riechmannek.¹¹ Ondorioak ez, kausak. Inoizko analisirik materialistenak behar ditugu (materialismo historikoa eta biofisikoa): pandemiak eta bere inpaktuak jatorria dute garapen kapitalistan eta berorrek azpiegitura ekologikoa suntsitzeko duen joera naturalean. Besterik da hedabide sistemikoez nola desitxuratu duten hondoko auzia, otzanduz pertzepzio potentzialki haustura zaleak.¹²

Hondoan dugu, beraz, ekologia ez dela aldarrikapen bat gehiago, ez dela pentsioak eta genero politikak aipatu ostean zerrendan erantsi beharreko hurrengoa. Gainontzeko guztiaren premisa da, beste ezer baino lehenago dator,

aurrebaldintza hori gabe ezer ez baita. Bistakoa da oso, baina modernitate industrial garailearen akats epistemologiko eta praktikorik larriena izango da: bistatik galdu du ehunka mila urtetan egia hautsezina zena gizaki aurreindustrialarentzat, giza komunitateak ez direla hutsarte ekologikoan bizi, ez dutela lebitatzen, ezin direla ulertu sistema naturaletatik bereizirik. Oinarri biofisikorik gabeko gizartea nola gizakia ameskeria antropozentrikoa baino ez direla. Eko-analfabetismo zakar hori areagotu baino ez da egin espazio birtualarekin, puztu baita deskonexioaren ilusioa (mundu urbano-industrialak landa eremuari gaina hartu zionean bezalaxe). Gure antropozentrismoa absurdoraino eramanez, heldu gara pentsatzera posible dela mundurik gabeko gizakia.

Finean, gau eta egun egon beharko genuke biodibertsitatearen garrantziaz hitz egiten, obsesioz, biziraupen-senak soilik eman dezakeen irrikaz. Baina ekosistemen suntsipena ez gelditzeaz gain, azeleratu egin da. Palmondo-laboreak ez dira gelditu Indonesian eta Malaysian; eta Amazonian deforestazioak errekor berriak ezarri ditu: 2020ko apirilean bertan, mundu erdia itxialdian zegoenean, %63 handitu da deforestazio-tasa aurreko urteko hilabete berarekin alderatuta.¹³ Pandemiaren ondokoak erdigunean, hondoa lauso dugu. Enegarrenez.¹⁴

Tokatzen da prospektiba lantzea gauzak horrela daudela; alegia, baldintza politiko eta kulturalak mingarriki urruti daudela ekologiaren ikuspegitik beharrezkoa litzatekeen zaintzatik.

Prospektiba traumatikoa

Hiru modu egon daitezke deskribatzeko non gauden. Bat, bizi duguna «oso larria da»: osasun arazoaz gain, ekonomia produktiboarentzat egundoko kolpea izango da pandemia. Bi, «oso-oso larria da»: ekonomia produktiboaren krisiak eztandaraziko du dagoeneko lehertzeaz zen burbuila finantzarioa, asko handituz krisi ekonomikoaren uhin hedakorra. Hiru, «oso-oso-oso larria da», aurreko biei (ekonomia erreala eta finantzak) gehitu behar zaizkielako gainontzeko hiru

kolosoak (energia, klima eta bioaniztasuna), eta, adi honi, denen arteko elkarreraginak. Gure hipotesia hiru aldiz larria da.

Hasia da eliteen ahalegina, beste behin, baliabide publikoak esku pribatuetara masiboki mugiarazteko, gehiengo sozialak gehiago prekarizatuz. Erdi epeak (prospektibak), ordea, askoz panorama kezkarriagoa dakarkigu.

Batetik, ohartarazi baitigute pandemia gehiago eta larriagoak etorriko direla.¹⁵ Bestetik, gero eta ozenagoa da energia beheraldiaren burrunba.¹⁶ Balio-kate globalak modu estruktural eta are sendoagoan moztuko ditu, auzitan jarriz globalizazioaren muina den mugikortasun horizontal masiboa (pertsonea eta merkantzia). Kapitalismo fosilistaren amaierak ahalmena du eragiteko desgloalizazio askoz harroagoa, txiki uzteraino pandemiak ekarri duen uzkurdua.¹⁷

Arrasateko kooperatibetan –kooperatibekin, kooperatibentzat– nabilen garaian nabarmendu zitzaizkidan betaurerako

Prospektibak aspalditik
dio datorrenak erraz
gaindituko dituela
orain arteko lurrikarak.
Laukote kolosalaren
ostikadak pilatzen
joango zaizkigu, eta
horrek instalatuko
gaitu larrialdi egoera
iraunkorren

bifokalen garrantzia. Gerturako kristaletatik garbi ikusten zen, ñabardurak ñabardura, enpresa eta egitura produktiboen nazioarteratzea zela logika sistemikoak inposatzen zuena (lehiakorrek izatekotan, ziraunaren maila etiko-moraleko eragilez osaturiko merkatu globalean). Urrutirako kristaletik, ordea, ekonomia globalarekiko irekiegi egotea zen hauskortasunaren eta zaugarritasunaren iturri, luzerako izango ez zen energia

ugari eta merkean oinarrituriko eredia baitzen.¹⁸ Urrutirago begiratuta, barreiatuta baino hobe bilduta. Pandemiak, desgloalizazio desordenatua ekarriz, berretsi du lurraldeek behar dutela maskarak eta arnagailuak *hemen* fabrikatzeko ahalmena; esanguratsua izan da Macron bezalako

hiperliberala ikustea Frantziako enpresei eskatuz ekoizpen azpiegiturak berriro etxera ekartzeko (diru-laguntza publikoak jaso nahi izanez gero).

Kapitalismo fosilistaren amaierak (gizadiaren historian inflexio puntu handia) are nabarmenago utziko du lurralde orok arlo estrategikoetan beharko duen burujabetza edo autohornikuntza ahalmena (energia eta elikadura arloetan, esaterako). Alegia, desglobalizatzea behar dugu, modu ordenatuan: behar ditugu indartu hornikuntza-, ekoizpen-, balio- eta merkatu-kate gertuagokoak, eta, beraz, inpaktu ekologiko gutxiagokoak. Erresilientzia, hein handi batean, kate globalekiko deskonexioan dago. Segurtasuna bermatu nahi izanez gero, jendartearen birtokikotzea da programa oinarrizkoa, ahaldunduz lurraldeak, eskala txikiagoan ekoitziz funtsezkoa zaiguna. Autoritarismo neoliberalari kontrajarriz herri-burujabetza, menpekotasun globalari kontrajarriz tokiko elkarrekiko menpekotasuna.¹⁹

Beraz, prospektibak aspalditik dio datorrenak erraz gaindituko dituela orain arteko lurrikarak.²⁰ Laukote kolosalaren ostikadak pilatzen joango zaizkigu, eta horrek instalatuko gaitu larrialdi egoera iraunkorrean, uzkurtze mugimendu handian arlo funtsezkoetan: energia eta materialak, ekoizpena, kontsumoa, mugikortasuna... Zerra-hortzaren irudiak balio lezake etorkizuna irudikatzeko (halaxe genioen *Euskal harriak* lanean). Kolpe bakoitzak –izan ekonomia, energia, klima eta bioaniztasuna, edo euron arteko elkarre-ragina– jendartearen atal/funtzio bat higatu edo desegingo luke. Ondoren, nolabaiteko susperraldia letorke, baina heldu barik lehenagoko egoerara. Kolpez kolpe beherantz, beharbada susperraldi txikiekin gora eginez, baina beherako bide orokor luzean. Noizbait giza sistemak meseta moduko batean instalatuko direlakoan, nolabaiteko egonkortasunean.²¹

Emankorra zait traumaren ideia, Robert Stolorow psikoanalistak aztertu duen bidetik.²² Trauma emozionala gertatzen da *eguneroko bizitzaren absolutismoa* hausten denean. Alegia, eguneroko bizitza bete ohi dugu zalantzarik gabeko

baieztapenez: lagun batek agurtu gaitu «bihar deituko dizut» esanez, edo aita batek alabatxoari esan dio «gaur iluntzean ikusiko zaitut». Esaldi horietan badago halako errealismo eta baikortasun inozo bat, dio psikoanalistak, munduan funtzionatzea ahalbidetzen diguna, mundua bizi dezakegularako zerbait egonkorra eta aurreikusgarria bailitzan. Trauma gertatzen da birrinduta geratu denean absolutismo hori; inozentziaren galera katastrofiko gertatu ohi da orduan, erabat aldatuz subjektuaren kokapena munduan. Nabarmentzen da mundua, izan, ez dela (hain) segurua, ez aurreikusgarria, baizik eta kontingentea eta gorabeheratsua.

Burbuila kognitiboa hautsi zaigu: hazkundearen absolutismoa eten da. Gero eta gehiago dira etorkizuna dagoeneko irudikatzen ez dutenak ohiko horren (hazkundearen) luzapen betiereko gisa. Gero eta nabarmenagoa da iraungitzen ari dela ekoizpenaren eta kontsumoaren *Belle Époque* eroa (gogoratu azkenari Lehen Mundu Gerrak jarraitu ziola). Zerra-hortz dinamikaren eraginez, egoera traumatiko eta postraumatikoen hurrenkera datorkigu (ikus behar geopolitikaren plaka tektonikoak zein intentsitateko gatazketarantz mugitzen diren).

Koronabirusak badu alderdi on bat, hainbatek azpimarratu du: esperientzia kolektibo traumatiko gisa, entrenamendua da datorkigun etorkizunerako. Entsegu moduko bat da. Hazkunde-osteko partiturarekin trebatzeko berotze ariketa, garapen-ereduaren *requiem* osoa interpretatzeko atarikoa. Pandemia oin-ohartxo bat da idatzi askoz luzeagoan.

Dekadentzia eta deskonposizio egoerak luzatzen direnean (estres iraunkorreko egoerak), biolentzia nabarmendu ohi da hanka bikoongan, agertuz kanpora jaurtitako oldarkortasun gisa ala barrura zuzendutako depresioa modura (arantzak barrurantz itzuliak dituen sagarroiak, Sarrionandiari hitzak lapurtuz). Traumak izan daitezten ahalik eta leunenak, al bait baketsuenak, beharko ditugu elkartasun eta enpatia tonak, jendartegintza eramanez honako hiruko santura: (bir)banatu, sozializatu, desmerkantilizatu.²³

Gauza adostua da konplexutasunaren galtzea ez dela une berean eta berdin gertatuko munduko txoko guztietan, auzoka joango dela nolabait; zein baliabide duen lurralde bakoitzak, noiz nola heldu dion ganorazko trantsizio ekosozialari, hiruko santua zenbateraino inplementatu den, eta abar. Euskal lurraldeak oro har ongi kokatuta egon dira «modernitatearen balioetan», oasitik urruti baina emaitza on samarrekin hainbat adierazletan (BPGa, ongizatea, genero politikak...). Ordea, kokapena ez da batere ona Antropozenoaren funtsezko gaikoetan: aztarna ekologikoa, energia/klima binomioa, bioaniztasuna, lurraren egoera, elikadura edo ekonomia zirkularra.²⁴ Finean, gure garapen-eredua eta bizi-maila altua bete-betean oinarritzen dira energia fluxu ugari eta merkeari esker osatu den industrian, teknologian eta zerbitzuetan.²⁵ Hobe genuke autokontzeptu idealizatuak desinstalatzea.

Alternatiba ekosozial irabazlea

Kapitalismoak noski asimila dezakeela krisi sistemiko eta askotarikoa, jakina berreraiki dezakeela bere burua askoz bertsio autoritarioago, basatiago eta distopikoagoan.²⁶ Erraz ikus liteke historiaren bihurtune distopiko hori, gutako askoren beldurrik handiena da, baina inon ez dago halabehar gisa idatzita. Ez gaude distopiarako kimikoki prestatuta. Bestalde, sarri saihestezinak ez du biderik egiten, gaina hartu diolako ezinezkoak edo inork espero ez zuenak.

Kolapsatzen ari garela esatea ez da fatalismoa besarkatzea. Airean jartzen ari dira –eta are gehiago jarriko dira– orain arteko baldintza material eta kulturalak, eta inoizko irekien dago piezen hurrengo kristalizatzea. Auzi irekia da jendar-teak zer forma hartuko duen, aspaldiko irekien dago etorkizuna, gutxienez teorian.²⁷ Tanuroren hitzak erabiltzearen, dagoeneko beranduegi da ezkorrak izateko.²⁸

Traumak askoz leunagoak izango dira asmatuz gero *eman-tzipazio simplifikatzailea* gauzatzen. ‘Gehiago’ nahitaez desinstalatu behar da programa emantzipatzailearen kategoria

zentral gisa, betiere justizian oinarrituriko emantzipazioaz ari bagara (justizia bere adiera guztietan: soziala, generokoa, nazioartekoa, jaio gabekoekin eta beste bizidun batzuekin). Esan beharrik ez dago zenbateraino den berria 'gutxiagora eta hohera' uztarri berean jartzearen aldeko egitasmo emantzipatzailea, historiako hoherako jauzi guztiak izan baitira gehiagorako jauziak.²⁹ Aurreko mendeko pentsalari profetikoenetakoa izan zen Walter Benjaminek 1940an aurreratu zuen iraultza akaso ez zela progresuaren, garapenaren eta modernizazioaren trenera igotzea, Marxek iradoki bezala, ezpada tren horren larrialdi frenotik tira egitea. Automata hutsa baita makinista, trena ziztuan doa, ezin da gelditu, ezta norabidez aldatu ere. Abiadurak janda, errailetatik atera beste destinorik ez du.³⁰

Hazkundera hartzen duenak helburu gisa baliabide gero eta eskasagoko aroan, bestea akabatu beharko du, edo kolapso zakarrera eroan. Biolentzia estrukturala asko handitzeko gaitasuna beharko litzateke egitasmo horretarako (labainduz energia eta aberastasuna klase sozialetik klase sozialera herrialdearen barruan, eta herrialdetik herrialdera geopolitikaren alorrean). Hazkunderaren egitasmoak zuzen eroango gintuzke kolapsoaren azeleraziora, lau kolosoen areagotzera, eta, bereziki klimaren aldaketa kaotikoaren hipotesitik ikusita, autoiraungitzearen aukera errealera.³¹ Ez dirudi segurtasun emaile denik. Gogoratu dezagun hori, azpimarratzen dugun bakoitzean zenbat eta zein handiak diren sinplifikatze planifikatua antolatzeke eragozpenak.³²

Bestela esanda, dilema ez da Hayek edo Keynes, nork gidatuko hazkundera.³³ Eta dilema denean desazkunde ondo antolatua ala kaotikoa, dagoeneko emantzipazioa ezin da planteatu ideal utopiko prometeiko gisa.³⁴ Umila da, hala-beharrez, programa emantzipatzailea, eta irudi luke zerikusia duela jendea mobilizatzearekin Churchillrek 1940an britainiarrei esandako hitzekin, aliatuek nazien aurkako batailak galtzen ari zirenean: «I have nothing to offer but blood, toil, tears and sweat».³⁵ Ondo kolapsatzean datza gakoa, esango

luke Riechmannek. Kolapsoa ez bihurtzea basakeria. Eta hala izanik ere, ez da manifestu lakrimogeno bat, ez da jarrera negartia, ez da fatalismoa, are gutxiago nihilismoa.

Amaitu zen hazkundearen normaltasuna, eta kontua da normaltasun berriak ekarriko ote duen alternatiba emantzipatzailea ala kapitalismo are basatiagoa. *Nork noiz zenbat botere lo(r)tzen duen.* Desafioa da Benjamin handiaren intuizioa bihurtzea mende honetarako imajinario lotesle, estrategia arrakastatsu eta programa egingarri. Alde handia suma daiteke zertxobait hobeto ala zertxobait okerrago kolapsa-

tzearen artean (giza sufrimenduaren ikuspegitik eta, oro har, bizitzari eusteko gaitasunetik begiratuta). Alde handia dago bizitza zailaren –ba al dago errazik?– eta txarraren artean.

Batek pentsa lezake emantzipazio sinplifikatzailea ezinduta dagoela hegemonia eskuratzeko, zentzu komun bihurtzeko, gehiengoari ez diola sekula amets bustirik sortuko. Zelan artikulatu gehiengoak bizitza gogorraren alde, bizitza oso txarrak saihestearren? Zailtasunak zailtasun, ez dago inon idatzita gehiengoak erotizatu ez daitezkeenik justizia soziala eta nahikotasuna ardatz hartuta (bizitza ona, den-denontzat, muga biofisikoen barruan), saihestuz horrela basakeria.

Auzi konplexua bezain estrategikoa da bide horretarako zein narratiba eta praxi eraiki. Orriotan soilik lau lerro, hiru kontzeptuz: eliteak (aurkariaz), metabolismoa (helburuaz), eta estrategia bitarikoa (bideaz).

Eliteak desjabetu

Kalte ekologiko gehien sortzen dutenak izateaz gain,³⁶ azken urteotan hainbat autorek azpimarratu dute joera esanguratsua:

Amaitu zen hazkundearen normaltasuna, eta kontua da normaltasun berriak ekarriko ote duen alternatiba emantzipatzailea ala kapitalismo are basatiagoa

eliteak deslotzen ari dira gainontzeko hilkorrongandik. Bruno Latour frantsesa izan da berriki ikuspegi hori plazaratu duena: «Laurogeiko urteetatik, klase gidariak dagoeneko ez dute gidatzea asmo, baizik eta salbu jartzea mundutik kanpo». ³⁷ Alegia, eliteak *malthusiar* jarri zaizkigu, ulertu dute ez dagoela guztiontzako tokirik (toki materialki erosorik), eta beraien ongizatea, dirutza eta ondasunak salbatzeko zereginan ari dira.

Berrartu dezagun *Titanic*-en metafora higitua: klase gidariak ulertzen ari dira naufragioa saihestezina dela; salbamendu txalupez jabetzen ari dira eta orkestrari eskatu diote jotzen segi deza-tela gauaz goxatzeko, gehiegizko asaldurak gainontzeko klaseak erne jarri aurretik. ³⁸

Aspalditik da gakoa goikoak nola desjabetu, atsekabea orientatuz gorantz, behekoak jarri beharrean beheragokoei begira. Horixe litzateke gako funtsezkoa sinplifikazioaren lehen estadioan; pauso ezinbestekoa, ondoren autodesjabetzen joateko (gehiégizko aztarna ekologikoa ez baita soilik aberatsenen kontua). Oligarkia korporatiboa irabazle ateraz gero, bizitza oso txarrera kondenatuko dituzte gehiengoak noski (desjabetze ez soilik ekonomikoaren bidez, baita sozial, politiko, kultural eta psikikoaren bidez ere).

Ekonomia ekologikoa gehiengoentzat segurtasun iturri bihurtzeko, besteak beste beharko da birbanaketan ardaztutako egitasmo inoizko erradikalena. Politika antioligarkiko horretan bada potentzialki mobilizatzailea den heldulekurik. ³⁹

Metabolismoa aldatzea helburu

Debatea ez da Hayek edo Keynes, hazkundera nork gidatuko, baina dagoeneko badakigu kontua ezin dela planteatu 'pobretze material' txatxu gisa. Azken ikerketen emaitzak argiak bezain latzak dira: jendarte aberatsetan, diru-sarrera gutxiagoko familiek –hilero mila eurotik beherakoek– inpaktu ekologiko txikiagoa dute, baina apenas dagoen alde-rik beharko litzatekeen planeta kopuruari dagokionez (2,15

planeta, euren kontsumoaren inpaktua orokortuko balitz). Besteak beste, herri sektore horietan ere ez dagoelako mugikortasun eta elikadura jasangarririk. Kontuak garrantzi handia du: pentsa zitekeenaren kontra, pobrezia –pobretzea– ez da iraunkortasun ekologikoaren berme, *aldatzen ez bada erregimen metabolikoa*.⁴⁰

Badakigu zer egin, baina boterea behar da azkar transformatzeko jendarteko errail metabolikoak: ekonomia birtokiratu, arinduz eredu globalarekiko menpekotasunak; jardue-
ra ekonomikoak berrantolatu, bideratuz giza premia funtsezkoak asetzeraz (ez etekin pribatura); funtsezko arloak sozializatu edo nazionalizatu; zerbitzu publikoak zaindu; planifikazioaren logika demokratikoa berreskuratu (errazionamenduak beharko dira); berriztagarrien aldeko politika ausartak; zerga-politika ekologikoak; iraultza agroekologikoa sustatu; eta abar. Badakigu zer egin, bai egin beharreko orokorrari dagokionez (sinplifikazio sistemiko ordenatua), bai horren itzulpen praktiko-politikoari dagokionez.⁴¹ Gaitasun koertzitibo handia bildu behar, gaina hartzeko kapitalaren botere –finantzario, industrial, politiko, militar, semiotiko, psikiko– erraldoiari. Krisi ekologikoaren ukatzaile biribila den eskuin muturra aparte, ukazio molde finagoa da are-
rio nagusia: berdez jantzi nahi lukeen kapitalismoa (bertsio neoliberal edo sozialdemokratan).⁴²

Errail metabolikoak aldatzearekin batera, errai psiko-kulturalak aldatu behar ditugu, hankaz gora jarriz geure *desioaren norabide ultrakapitalista*: prest egon behar dugu bizitza sinpletzeko, bestela helburu jarri beharko dugu bestea akabatzea.⁴³

Kontua da segurtasuna eraikitzea jendartea argaldu bitartean, boterea dagoelako beheraldia justiziaz antolatzen. Eta prestutasuna dagoelako elkar zaintzeko eta urritasun duin bati lotzeko. Azkar ibiliz gero (zentzu bietan, abiadura eta inteligentzia), antola daiteke txikiagorantz, gutxiagorantz eta hoberantz doan bidea, zailtasunak zailtasun. Gogoratu ez dagoela kapitalismoa baino distopia handiagorik. Alde dugu honakoa: COVID-19arekin deskubritu dugu hain aldaezin

agertzen zen ordena sozialak uste baino plastikotasun handiagoa duela. Jendartea alda daiteke, baita sakon aldatu ere, eta jendea mobiliza daiteke modu masiboan. Boterea behar.

Estrategia bitarikoa

Jendarte antolatuen logika, ala erakunde politiko-instituzionalak disputazera zuzendutako ahalegina? Dilema faltsua da. Lurraldeak eta jendarteak boteretzeko bidean, hanka biak behar ditu –elkar hauspotuz– globalizazio neo-

liberalaren antagonistarik garbiena den egitasmo subiranistak.⁴⁴ Behetik eta goitik jardun behar, nolabait.⁴⁵

Trantsizio ekologikorako praxi instituzionalari dagokionez, *Green New Deal* deiturikoa dugu proposamen pragmatiko interesgarria, estatu sozial-ekologikoa egikaritzen

Bestelako azpiegitura politiko-kulturala behar dugu, hala herrigintza komunitariorako nola politika instituzional eraldatzailerako

hasteko.⁴⁶ Bertuterik handiena du iparrorratz emankorra izan daitekeela politika instituzionalarentzat, eta helduleku on gehiengoak biltzen saiatzeko (ekonomiaren deskarbonizaziorako, enpleguak sortuz eta industrian inbertituz). Baina ia edozer sartzan da GND kontzeptuaren baitan, eta bere arriskurik handiena da gailentzea hazkunde berdearen ilusioan erori eta kapitalismo-ostea antolatzeari uko egin dion aldaera, ahaztuz gako funtsezkoa: ekologia eta kapitalismoa bateraezinak dira.⁴⁷ Halere, uneotan aukerarik pragmatikoen dirudi hazkunde-osterako bidaia izan behar lukeenari ekiteko, kolapsoa eramaten hasteko sinplifikazio sistemiko al bait justuenerantz.⁴⁸

Lehen estadio historiko honetan, euskal lurraldeetan handia da disputa politiko-ekonomikoa inbertitzen ari den energia kolektiboa (oraingoz, soilik udalgintza da erabil daitekeen eremua).⁴⁹ Nago txikiegia dela, ordea, herrigintza

komunitarioaren aldeko apustu estrategikoa. Auzolanari hautsa kendu, geure mitologiatik desinstalatu, mende berriko gakoetara ekarri eta jauzi kualitatibo eta kuantitatiboak prestatu beharko genituzke datorren aldi historikorako.

Bestelako azpiegitura politiko-kulturala behar dugu, hala herrigintza komunitariorako nola politika instituzional eraldatzailerako. Uneren batean, Euskal Herrian ere ezkertiar jatorraren dekalogoan eskubideak aldarrikatzea jarri zen besteekiko betebeharren gainetik, baina ez digu balio progresismo kultural ezkertiarrek ekarri duen eskubideen lengoaiak. Galdetu kooperatibetan, ikastoletan, euskalgintzan, autoeraketa ardatz izan duen edozein esperientziatan (praxi politiko eraldatzailean, oro har): betebeharren nozio indartsuan oinarritu dira. Kapitalismoaren proposamen antropologikoa da txakalez osaturiko ez-gizartea, eta erabat funtzionalak zaizkio eskubide indibidualen lengoia eta autointeresean oinarrituriko kultura.⁵⁰ Are, Ernest Garciak dioen moduan, krisi ekologiko egundokoan *eskubide gehiago eta baliabide gutxiago* ekuazioa problematikoa da oso.⁵¹

Estrategia bitarikoarekin –gizarte antolatuaren txalupa komunitarioak txirikordatuz instituzioetako neurriekin– nekez saihestuko da kolapsoa, ez da hori. Egitura burujabe(ago)okin erresilientziaz eta arnagunez hornituko gara. *Airbag*-ak dira. Desordena sistemiko hazkorrak harrapa gaitzala saretuta eta antolatuta, bioeskualde eskalako egitura zenbait dagoeneko finkatuta (energia eta elikadura arloan, esaterako). Bizitza zailaren eta txarraren arteko aldea –alde sekulakoa– da kontua. 🌱

Oharrak

1. *Berandu baino lehen* (2009) liburuan aurreratu nituen hainbat go-goeta, baina *Euskal harriak* (2011) saiakeran heldu nion modu sistematikoan. Gerora, lan laburragoak etorri dira euskaraz: ‘Harrigintza’ berria. Apunteak hazkunde-osteko euskal herrigintzaz’ (*Jakin* 202, 2014) eta ‘Trantsizio ekosoziala helburu: ondo bizi, denok, muga

- biofisikoen barruan' (EHU-Hegoa, 2017, <http://publicaciones.hegoa.ehu.es/es/publications/369>).
2. Gaurko ikuspegitik –hau da, erantsiz 2008ko krisia eta egungo izurrittea eta bere ondorioak–, esan liteke dagoeneko hasia dela kolapsoaren prozesu historikoa (2015eko Parisko klimaren akordioak leheritu egin zituen esperantza ugari hain auzi garrantzitsuan; ikus Joseba Azkarraga, 'Izan zirelako gara, eta garelako... izango al dira', *Hemen* 50, 2016, 21-35, www.invire.net/nuevasfotos/Hemen_50_j.azkarraga.pdf). Edozein kasutan, definizioa da gako garrantzitsua. Ez dugu kolapsoa ulertuko indarrean den sistemaren erortze zakar eta bat-bateko gisa (nahitaez), ezpada konplexutasunaren galera gisa (graduala ere izan liteke, eta hein batean borondatez planifikatua ere bai). Tainterrekin esango lukeen bezala –nahiz sistema baten erortze zakarraz hitz egiten duen–, kolapsora heldu den jendarteak txikiagora eta sinpleagora egiten du, informazio fluxuak murriztu ohi dira, interakzioak gutxitzen dira (bereziki urrutikoak), eta jarduera ekonomikoa behera dator (Joseph A. Tainter, *The Collapse of Complex Societies*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, 193. or.).
  3. Bereziki egin zitzaidan esanguratsua 2005ean Nazio Batuen Erakundeak abiatutako Milurteko Ekosistemen Ebaluazioa nazioarteko programa zientifikoa (www.millenniumassessment.org/en/index.html). Bertan aztertzen ziren munduko ekosistemetan gertatzen ari ziren aldaketak eta horiek giza ongizatean zituzten ondorioak.
  4. Nabardura garrantzitsua, ordea: munduko populazioaren %25 gara gainezkatzearen praktikataileak; %75en bizi-maila unibertsalatu gero, nahikoa litzateke planeta bakarrarekin.
  5. Ikus Luis González Reyesen sintesi mamitsua: 'Kapitalismo globalaren kolapsoa eta gizarte ekomunitarioetaranzko trantsizioak', Manu Robles Arangiz Fundazioa, 2020ko apirila. Euskal irakurleak sintesi oso baliotsua aurkituko du Ecologistas en Acción taldeak 2019an eginiko txostenean: 'Mugen amildegian oinez ibiltzea' (www.ecologistasenaccion.org/wp-content/uploads/2019/09/informe-caminar-sobre-el-abismo-euskera.pdf).
  6. Pentsamendu ekologistak aspaldi iragarri zuen. Eta badira ohartarazpen garrantzitsuak egin dituzten lan zientifikoak. Esaterako, duela ia 50 urte MITeko ikertzaileek Erromako Klubaren eskariz idatzi zuten *Hazkundearen mugak* lan sonatua (1972). Kapitalismo liberal inteligenteenaren erraietatik etorri zen ohartarazpen oinarrikoa: biosfera finituan ezinezkoa da hazkunde mugagabea. Berandu baino lehen arriskuan jarriko zen garapen eredu industrial modernoa, *input* gehiegi kontsumitzeagatik (baliabideen kontsumoa laster helduko zen gainezkatze-erara lurrak baliabideok berriztatze-erara daukan gaitasuna), *output* gehiegi

sortzeagatik (hondakinen sorkuntza laster helduko zen gainezkatzera lurrak hondakinok xurgatzeko duen gaitasuna) eta presio demografiakoagatik. Bide beretik jarraituz gero, zioten, munduko ekonomiaren hazkundera moteldu egingo da, eta ondoren kolapsatu. Proposatu zuten ‘zero hazkunde’ gisa formulatu zen paradigma berria (*zero economic growth*). Alegia, ez handitzea *per capita* errenta edota barne produktu gordina. Lanak zalaparta eta gutxiespen handia eragin zuen, baina funtsean denborak arrazoa eman dio. Bost hamarkada galdu dira.

7. Kontu konplexua da zergatik den horrela, dominazioak ertz ugari ditu. Halere, nago tartean dagoela George Lakoff hizkuntzalari kognitiboak aspaldi ohartarazi zuen joera ezin gizatiarragoa: gertakariak (datuak) ez direnean ondo doitzen jendearen marko kognitiboetara, jendea markoekin geratuko da eta gertakariak (datuak) ukatuko.
8. Giza sistemak gehiegi hedatzen ari dira, eta, animalia basatietatik gertuegi jarriz, patogenoek askoz errazago egiten dute jauzi giza organismoetara. Gainera, patogenoak erraz bihurtzen dira epidemia eta ondoren pandemia horrenbeste hazten denean giza populazioaren dentsitatea (megaurbeak) eta sustatzen denean mugikortasuna (globalizazioa, komertzio libreko tratatuak, eta batez beste 10 mila hegazkin uneoro airean). Pandemia nekez deslotu daiteke deforestaziotik edota abeltzaintza agroindustrialetik.
9. Nazio Batuen Ingurumen Programaren arabera, hanka bikoon gaixotasunen %75 zoonotikoak dira. Zenbat eta espezie gehiago ostalari gisa eritasunen transmisio katean (zenbat eta ekosistema aberatsagoak), hainbat eta mugatuagoa da gaixotasunen transmisioa, diluitzen baita eragina eta arintzen baitira ondorioak.
10. Frantziako Les Parasites taldekoek eginiko *L'Effondrement* (Kolapsoa) miniserie distopiko arrakastatsuan –hainbatentzat 2020ko telebistako serierik onena–, kolapso aukeraz ohartarazi nahi duen zientzialariak zera dio telebistako eztabaida batean, gainontzekoen gaitzespen eta mespretxu keinuen aurrean (atzera begirakoa proposatzen duen serieko azken kapituluan): «Hazkunde honekin jarraitzen badugu, kolapsatuko dugu, eta hazkundera geldiarazten badugu, kolapsatuko dugu».
11. *Viento Sur* aldizkarian (2020ko ekaina): Jorge Riechmann, ‘La crisis del coronavirus como momento del colapso ecosocial’ (<https://viento.sur.info/spip.php?article16051>).
12. Giza ekologian aditua den Andreas Malmek zioen hedabide bote-retsuenek tratatu dutela pandemia gure ekonomiekin zerikusirik ez lukeen *shock* bat bailitzan; gaitzaren sustraiak leudeke giza eragine-*tik* kanpo dauden zenbait prozesu naturaletan, edota herrialde jakin baten (Txina) zenbait ohitura partikularretan. Ikus *Viento Sur* aldizkarian egin zioten elkarrizketa, 2020ko uztaillean: ‘Para frenar

- el cambio climático, necesitamos un leninismo ecologista' (<https://vientosur.info/?p=16120>).
13. Ikus Lorea Flores Greenpeaceko Hego Euskal Herriko koordinatzailearen gogoeta *Berria*-n, 2020ko ekainaren 19an: 'Benetan arnasa hartu du biodibertsitateak?' (www.berria.eus/paperekoa/1984/007/001/2020-06-19/benetan-arnasa-hartu-al-du-biodibertsitateak.htm).
  14. Egoera ekonomiko hondagarriak behartuko du berehalako arazoetan zentratzera, eta handia da epe luzeagoko konponbideak geroratzeko arriskua. Lan zientifiko batek ezagutarazi berri du %90ekoa dela hurrengo hamarkadetan kolapso ekosozialerako probabilitateen estimazioa (deforestazioarekin eta hazkunde demografikoarekin oso lotuta). Ikus Mauro Bologna eta Gerardo Aquino, 'Deforestation and world population sustainability: a quantitative analysis' (www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6.pdf); eta Nafeez Ahmed, 'Theoretical Physicists Say 90% Chance of Societal Collapse Within Several Decades' (www.vice.com/en_us/article/akzn5a/theoretical-physicists-say-90-chance-of-societal-collapse-within-several-decades).
  15. Esaterako, klima aldatzearen eraginez permafrosta desizozten ari da, eta askatzen ari omen dira izoztuta zeuden hamaika bakteria eta birus. Berotze globalagatik, gainera, animaliak mugitzen ari dira, areagotuz patogenoen transmisio arriskuak. Edozein utziko luke arnas arazoekin Mike Davis soziologo eta aktibista estatubatuarrek 2020an argitaratutako liburuak: apokalipsi biralaz ohartarazten du, askoz larriagoak izan daitezkeen pandemiez, hilgarritasun askoz handiagoarekin (Mike Davis, *The Monster Enters. COVID-19, Avian Flu and the Plagues of Capitalism*; gazteleraz kaleratu da 2020an: *Llega el monstruo. COVID-19, gripe aviary y las plagas del capitalismo*). Badirudi eskertuta egon beharko genukeela COVID-19arekin, bere oldarkortasun epel eta hilkortasun onberagatik. Davisek azpimarratzen du, esaterako, Asiako hegaztien artean endemikoa den H5N1 birusak ahala duela hiru gizakitik bi hiltzeko, eta zientzialarien artean berotze globala gizakiok eragindakoa dela bezain adostua da berehalakoa dela birus hori zabaltzeko arriskua. Atzealdean, garapenkeria: agronegozinoa, janari lasterra eta horiek laguntzen dituzten gobernu ustelak, horiexek jotzen ditu pandemia berrien kausa izango diren baldintza ekologikoen sortzaile. Gauzak horrela, nago ez dela inondik ere baztertzekoa bizitzak makurtu behar izatea egoera pandemiko iraunkorrera.
  16. Hamaika dira energiaren auzi konplexua aztertzen duten idatziak, baina, berrienetara eta dibulgatzaileenetara jota, irakurketa labur bezain argia aurkituko du irakurleak honako prentsa artikuluan: Bernardo Pérez, 'La crisis energética que se avecina' (www.laopiniondemercia.es/opinion/2020/05/20/crisis-energetica-avecina/1115134.html).

Ikus, baita ere, *Argia* aldizkariaren 2.695. zenbakiak gaiaz 2020ko uztailearen 19an egindako erreportajea: 'Ekonomiaren urritzearekin datorren ekonomiaren uzkurtzea' (www.argia.eus/argia-astekaria/2695/energia-urritzearekin-datorren-ekonomiaren-uzkurtzea).

17. Energia berriztagarriak dira etorkizuna, baina hobe genuke fantasia kolektiborik ez sortzea: (a) argindarra besterik ez dute sortzen (ez dituzte transatlantikoak eta ohiko hegazkinak mugitzen); (b) energia berriztagarri gisa ulertzen ditugunak funtsean dira energia berriztagarria kaptatzeko sistema ez-berriztagarriak (esaterako, erreagai fosil asko erre behar da haize errota erraldoi horiek fabrikatzeko, garraiatzeko, instalatzeko, mantentzeko, konpontzeko, eta abar); eta (c) berriztagarrien bidez ezingo zaio gaurko konplexutasunari eutsi, sistemok ezin baitira heldu petrolioaren intentsitate energetikoa ordezkatzera (funtsezko kontzeptua da 'energiaren itzulkin-tasa': lor daitekeen energia netoa). Askok esperantza dute fusio nuklearrean (Marseilla ondoko ITER instalazioa, askorentzat munduko zientzia egitasmorik handiena): hortik etorriko litzateke energia mugagabea, merkea eta garbia. Zientzia esperimendua ondo aterako balitz ere, ordea, beste kontu bat da prozesu industrial bihurtzea, eta ez dirudi garaiz iritsiko litzatekeenik inongo kasutan. Luze joko luke behar bezala argudiatzeak, baina sinplifikatzearen: ez dago alternatiba energetikorik gaurko konplexutasunari eusteko.
18. Oro har, galdera zen (da) nola eutsi energia irenslea den industria kooperatiboari (euskal industriari, oro har) energia ugari eta merkerik gabeko sasoian.
19. Ez gara autarkiaz ari, noski, baizik eta irekitasuna eta sustraitzea bestela orekatzeaz. Ezin pentsa liteke euskal ekonomiak biziraun dezakeenik bere baitan itxiz eta mugatuz bere kontsumitzaileen barne-merkatu murriztera; ez eta gaurko esportazio eta irekitasun maila altuari eutsi ahal izango zaionik energia ugari eta merkerik gabeko testuinguru gero eta desgloabizatuagoan. Gainera, itxitura nazionala labur geratzen da globalak diren arriskuei aurre egiteko orduan. Klimarena da adibiderik garbiena, baina izurriteak ere erakusten digu ez dagoela globala ez den konponbiderik. Oro har, nazioz gaindiko arautzeak beharko dira oligarkia ekonomiko-finantzarioa otzantzeko. Kontua litzateke ganoraz txirikordatzea tokikotasuna, truke erregionalak eta lankidetzeta transnazionala. Inoizko internazionalistena izan beharko da burujabetzaren semantika historiko berria.
20. Kolapsoak ugariak izan dira historian zehar. Sarri hitz egiten da Erromako Inperioaz, baina badira beste kasu interesgarri batzuk: esaterako, Brontze Aroko kulturen kolapsoa (K.a. 2500 – K.a. 1000). Izan ere, Brontze Aro berantiarrean globalizatu zen mundua lehen

aldiz (Mediterraneoaren bueltan osatu eta elkarrekin molde ugari-
tan lotu ziren Anatolia, Mizenas, Babilonia, Egipto, Kanaan, Asiria
eta Mesopotamia). Hein handian, bide komertzial eta diplomatikoek
helburu zuten estatuentzat funtsezkoak ziren baliabide naturalak
bermatzea, nagusiki brontzea. Brontzea baitzen garaiko petrolio-
a. Konektibitate eta aurrerapen handiko mundu boteretsua osatu ba-
zen ere, gerrek, goseteek, matxinadek eta hondamendi naturalek
hautsi egin zuten (K.a. 1200. urtean hasi omen zen), eta hainbat hiri
suntsituta geratu ziren (ondoren sortu ziren gure munduaren oina-
rrian dauden kulturak: feniziarak, israeldarrak, asiriarrak, hitak,
atenastarrak eta espartarrak). Andrew Langley arkeologo eta
ikertzaileari jarraitzen badiogu, kolapso horrek utzi dizkigu zenbait
oinarriko lezio. Batetik, konexio estuak ahalbidetu zuen leku bate-
ko gorabehera politikoei eragin handia izatea milaka kilometrora
zeuden lurraldeetan. Gaurko mundu hiperglobalizatuak ere eraku-
tsi du bere hauskortasuna: hiperkonexioak erraztu egiten ditu krisi
finantzarioak eta patogeno berrien hedapena. Hau da, beste lurral-
deekiko dependentzia areagotzeak hauskortasuna areagotzen du.
Bestetik, deskonexioa datorrenean, lurraldeak behartuta daude no-
labaiteko autarkian edo autoaskitasunean babestera: hiri-estatu txi-
ki eta autoaskiak sortu ziren kolapsotik, eta, brontzea fabrikatzeko
aukera galdua, burdina erabili behar izan zuten (teknologia lokala-
goa eta kaskarragoa). Hau da, desglobalizazioak ekarri ohi du eko-
nomiak antolatuta behar izatea komertzio-bide lokal eta gertukoagoen
bidez. Hirugarrenik, kolapsoek ez dute izaten gertaera-segida aurrei-
kusgarria, eta gertaera bakar batek ez ohi du gizarte konplexu bat
hondoratzen (hainbaten arteko elkarrenergina da gako). Gaur ere,
hainbat gertakari larri nahasten ari zaizkigu (ezberdintasun ikara-
garriak, zor publiko eta pribatu handia, klimaren aldaketa, pande-
mia, erregai fosilen krisia, lurraren erosioa, eta abar). Ikus honakoa
(gaztelarazko bertsioa emango dugu): Andrew Langley, '¿Qué po-
demos aprender del colapso de las culturas de la Edad de Bronce?'
([www.15-15-15.org/webzine/2020/07/24/que-podemos-aprender-
del-colapso-de-las-culturas-de-la-edad-del-bronce](http://www.15-15-15.org/webzine/2020/07/24/que-podemos-aprender-del-colapso-de-las-culturas-de-la-edad-del-bronce)).

21. «Seneka efektuaz» ohartarazi du Ugo Bardik: progresiboa eta gra-
duala izan zen hazkundea, baina beheraldia askoz maldatsuagoa eta
azkarragoa iragartzen dute eredu gehienek.
22. Robert D. Stolorow, *Trauma and Human Existence. Autobiographical,
Psychoanalytic, and Philosophical Reflections*, New York, Routledge, 2007.
23. Estrategia kolektiboak –ikuspegi material eta kulturaletik– berebizi-
koak izango dira giza existentzietan inpaktu handia izango duten ger-
taera konplexu eta indartsuen elaborazio emozionala ahalbidetzeko.

24. Ikus Fernando Prats eta Jorge Ozcariz, 'Antropozenoa eta lurralde politiken berrikuntza. Araba Erdigunea bioeskualde gisa pentsatzea', *Mugarik gabeko Ekonomialariak Dosierrak* 34, 2019 (https://ecosfron.org/wp-content/uploads/Dossier-34_EUSK.pdf).
25. Dentsitate demografiko handia dugu (populazio urbanoaren tasa %80tik gorakoa da), lehen sektorea anekdotiko bihurtu dugu, automozioaren monolaborantza dugu eta gure dependentzia energetikoa izugarria da (baita elikadura arloan ere).
26. Are, izurritea dagoeneko ari da kapitalismoaren ertz basatienak gogortzen: krisi ekonomikoa azeleratu du, eta larriagotu(ko) ditu bizitzaren prekarizazioa, pobrezia eta ezberdintasunak (dagoeneko egin ditu aberats ugari askoz aberatsago); genero arrakalak handitu ditu; hezkuntza desperekotasunak biziagotu ditu; areagotu du autoritarismoa eta baita militarizazioa ere, legitimatuz jendartearen kontrol sozial are estuagoa (kapitalaren erantzuna da bere krisi zibilizatorioaren aurrean); estraktibismoa ere gehiagora doa... Alegia, izurriteak ez gaitu nahitaez eramango begiak zabaltzera. Are, zabalduko digu are egoera dramatikoagorako atea, indarrik egiten ez bada bestelako norabidean. Bitxia zait nola zenbaitek dagoeneko sententziatu duten kapitalismoaren amaiera.
27. Ados gaude hainbatek azpimarratzen duenarekin: ez dago determinismo ekologiko, energetiko edo termodinamikorik. Egia da baldintza biofisikoez mugak ezartzen dituztela, ezinezko bihurtuko dituztela zenbait jendarte molde (esaterako, nekez eutsiko zaie megaur-beei petrolio ugari barik), baina beste kontu bat da zeintzuk izango diren posible diren jendarte ereduak.
28. Daniel Tanuro, *¿Demasiado tarde para ser pesimistas! (La catástrofe ecológica y los medios para detenerla)*, Bartzelona, Sylone, 2020.
29. Gera bedi argi: konputu orokorrak egin beharko luke behera, baina bermatuz materialki gora egiten dutela hainbat gizataldek, sektore ekonomikok eta herrialdek.
30. Hazkunde etengabearen oin hartzen duen kapitalismoaren logika estrukturala ulertu beharko litzateke botere inbertsonal gisa, ez hainbeste erabaki politiko gisa. Delirio produktibistaren bidez, kapitalismoak suntsitzen ditu baita bere berrekoizpenerako beharrezkoak dituen baldintza sozial eta materialak ere. Somnanbulismo auto-suntsitzaila hori ondo azalduta ageri da honako bi lanetan: Santiago Alba Rico, *¿Podemos seguir siendo de izquierdas?*, Bartzelona, Pollen, 2015; eta Emilio Santiago Muiño, 'Los frutos podridos de la economía política. Notas para un posmarxismo ecológicamente fundamentado', in Jorge Riechmann *et al.*, *Ecosocialismo descalzo*, Bartzelona, Icaria, 2018, 215-310).

31. Klimaren auzian, orain arteko erantzun-bideek bateragarri egin nahi izan dituzte hiru helburu nagusi: isurketak murriztu, murrizketok ekitatez egin eta hazkunde ekonomiarekin jarraitu. Ekologia, ekitatea eta hazkundea: zientziarik onenak dio hirurak aldi berean ezin direla txirikordatu. Honty eta Gudynasek dioten moduan, bateragarri egin daitezke hazkunde eta iraunkortasun ekologikoa, baina ekitatearen helburua sakrifikatuz, planetak ez baitu ematen guztiok aberatsak izan gaitezen; bateragarri egin daitezke hazkunde eta ekitatea, baina planeta hondatuz; bateragarri egin daitezke iraunkortasun ekologikoa eta ekitatea, baina horretarako hazkunde gelditu eta aberastasuna banatzeko operazio handia beharko litzateke. Ikus Gerardo Honty eta Eduardo Gudynas, 'Acuerdo de París en cambio climático: aplausos errados' (www.alainet.org/es/articulo/174252#sthash.G6SckLhf.dpuf).
32. Zenbat hobeto ahal izango bagenu ostatu hartu aterabide sozialdemokrataren altzo erosoagoan, defendatuz posible dela bestelako hazkunde. Ezkerreko nostalgiko askorentzat kontua da ongizate estatua berreraikitzea, segurtasuna irabazte aldera. 80ko hamarraldian politika neoliberalak zeru-lurrak konkistatu aurreko kapitalismo sozialagoa litzateke lor daitekeen gailurrik garaiena. Hein handi batean, ezkerreko kontserbadorismo horrek idealizazioa du oinarri. Europako herrialde gutxi batzuetan eta epe mugatu baterako garatu den formula horrek arazo ugari ditu hainbat ikuspegiatik: egitasmo koloniala izan da (eraiki da munduko beste lurralde batzuetako baliabide material eta energetikoen fluxu eskergari esker); antiekologikoa izan da (ez dago historian haustura sozioekologiko handiagoko sasoirik, eraiki zen muga biofisikoen batere noziorik gabe); patriarkala da (Bigarren Mundu Gerraren osteko ordena sozioekonomikoa 'familia fordistan' oinarritu zen: gizona fabrikari, etxeandarearen eta umeen hornitzaile); eta, finean, aurrerantzean gauzaezina da (hazkunde ekonomiko etengabea –eta horrek politika publikoetarako utzitako hondarra– izan da bere premisa nagusia, dagoeneko agortuta dagoen oinarria). Desafioa ez da aro postliberalari bide ematea, ezpada aro postkapitalistari. Kapitalismoaren baitan ez dago aterabiderik, eta horrek, noski, asko zailtzen du aterabidea. Hazkunde-osteak eskatzen du asmatzea ekonomia ekologikoa, ekonomia soziala eta ekofeminismoa josiko dituen eredu praktikoa berriratu bat.
33. Gehiegitan desazkondeaz hitz egin da hautu moral desiragarria bailitzan, baina askoz emankorragoa da ikuspegi preskriptibotik ulertzea. Ez da aukera bat, ezpada halabeharra. Horregatik, zentzugabekoak eta kaltegarriak dira zenbait zirkulu politikotan horretaz hitz egiteko oraindik dauden erresistentziak, atzeratu egiten baitute behaldiaren

- antolaketa ona. Kriminala da normaltasun hazkunderalera bueltatzeko egitasmoa (literalki kriminala: bizitzaren kontra inoizko eraso antolaturik handiena), baina antzua ere bai, uzkurtzea bihurtuko baita iraunkor, eta are sakonago, nahitaez, beheraldi energetikoarekin eta bestelako material eta baliabideen eskasiarekin. Ikus Luis González Reyes, 'Kapitalismo globalaren kolapsoa eta gizarte ekomunitarioetaranzko trantsizioak', Manu Robles Arangiz Fundazioa, 2020ko apirila.
34. Joseba Gabilondok antzekoa dio ondoko lanean: 'Apocalipsis, biopolítica y estado destituyente: la precarización en tiempos de cólera' (<https://lavoragine.net>).
  35. «Odola, esfortzua, malkoak eta izerdia, ez dut eskaintzeko beste ezer».
  36. Hervé Kempf *Le Monde* egunkariko ingurumen kazetariak ederki azaldu zuen nagusiki eliteak direla inpaktu ekologikoaren arduradun, eta oso behera ekarri beharko liratekeenak (Hervé Kempf, *Comment les riches détruisent la planète*, Paris, Seuil, 2007; gazteleraz: *Cómo los ricos destruyen el planeta*, Madril, Clave Intelectual, 2011).
  37. Bruno Latour, *Dónde aterrizar. Cómo orientarse en política*, Bartzelona, Taurus, 2018.
  38. *Ibid.*: 35.
  39. Ez da batere baztertzekoa, noski, eliteek baliatu nahi izatea pandemia (eta berorri loturiko shocka) munduko populua materialki behera ekartzeko, desazkundera eraginez ukitu barik botere egiturak eta elitearen pribilegioak. Zentzu horretan, pandemia izan daiteke –eta gerora etorriko diren traumak ere bai– hazkunde etengabearen fikzioarekin amaitzeko behar den pilula irengarri (kolapsoak azalpen 'naturala' luke). Eliteek ekonomiaren eskala materiala ekarriko lukete muga biofisikoetara beren pribilegioei eutsiz.
  40. Ikus Ernest García eta Mercedes Martínez-Iglesias, 'Towards the Post-Carbon Society: Searching for Signs of the Transition and Identifying Obstacles', in Ernest García *et al.* (argk.), *Transition to a Post-Carbon Society. Degrowth, Austerity and Well-being*, Londres, Palgrave, 2016, 57-86.
  41. «Euskal Herria post-COVID19» da, esaterako, bost neurri orokor eta oinarrizko haizatu dituen ekimena (<https://euskalherriapostcovid19.eus>). Beste adibide bat jartzearen, irakurleak Riechmannen honako gogoetan aurkituko ditu hamahiru neurri zehatz, *Viento Sur* aldizkarian (2020ko ekaina): 'La crisis del coronavirus como momento del colapso ecosocial' (<https://vientosur.info/spip.php?article16051>).
  42. Gainazaleko erreformismo bigunek –are gutxiago operazio kosmetikoek– ez dute hautsiko heriotza printzipioarekin. Kolisio bete-betekoan gaude, eta auziak ez du konponbiderik auzitan jarri gabe gaurko gizartearen egitura produktibo, energetiko, azpiegiturazko eta kulturala.

43. Euskal lurraldeak permakulturaz eta agroekologiaz masiboki kolonizatzearekin batera (besteak beste), gaur egin daitekeen ekintzarik iraultzaileenetakoa da norbere dinamika psikikoan egunero txertatzea *honekin nahikoa dut* (izan diru, ospe, aitortza, arrakasta, edertasun, botere edo objektu). Behera egitea *gizabanako desiratzailer* gisa. Antikapitalismoak balioetsi behar luke arlo horretan koherentzia biografikoa. Aterabide zentzuzkoak –*ganoraz* eta *garaiz* erantzuteak– eskatzen du automugatzean oinarrituriko programa kultural eta politiko-ekonomiko erraldoia, «honekin nahikoa dut» esaten berrikasiko duen subjektu kolektiboa eraikitzea (nahikotasunaren nozio aurremodernoa maisuki erakutsi zigun Max Weberrek). Soilik halako programa batekin egin ahal izango da arrakastaz trantsizio ekosoziala, bakean eta nolabaiteko espiritu kooperatiboan. Azken batean, autoesplotazio boluntarioa –eta, ondorioz, depresioa eta antsietate– oinarri duten jendarteentzat, funtsezko gakoa da honakoa: arazoa ez da energia eta material eskasia, baizik eta espektatiba gehiegia.
44. Kolapso prozesuaren episodio ezberdinak gauzatu ahala, litekeena da jendarte gero eta akituagoan zailagoa izatea burujabetzaren egitasmo politiko-instituzional klasikoa (izurriteak, esaterako, gogor kolpatu du dagoeneko estu zebilen Kataluniako prozesua). Baina, bestetik, deskonposizio prozesuarekin nabarmentzen joango da lurraldeak ahalduzaren garrantzia, baita ikuspegi politiko-instituzionaletik ere. Euskal Herrian, nago Iparraldeko Bizi! mugimendu ekologista dela ondoen ulertu duena trantsizio ekosozialaren eta burujabetzaren –kontzeptu zabal gisa ulertuta– arteko aliantza estrategiko eta ideologiko ezinbestekoa, uztartze horretan ainguratuz bere ikuspegi teoriko eta praktikoa.
45. Seguruenera gaudituta behar genuke, baina ez gaude hain urruti Lehen Internazionalerako debate ezagunetik. XIX. mendeko bigarren erdialde hartan, aurrez aurre jarri ziren Marxen sozialismo zientifikoa eta Bakuninen anarkismo kolektibista. Sinple esanda, lehenak estatuaren boterea konkistatzea planteatzen zuen, eta anarkisten eredu iraultzailea lotuago zegoen erakunde kooperatiboak sortzearekin. Sektore bien artean zatiketa gertatu zen. Gaur ere antzeko dilema bueltan ari gara: estrategia libertarioa ala marxismo ekologista, zapatismoa ala bolibarisismoa, estrategia prefiguratiboa (hemen eta orain prefiguraturaz nahi genukeen jendarte postkapitalista) ala erreformismo instituzionala. Boterea barreiatu ala boterea hartu, nolabait.
46. *Green New Deal* proposamenaren inguruko eztabaida AEBetan eta Ingalaterran gertatu da nagusiki, Sanders eta Corbynen hautagaitzek sustaturik; ordea, andrazkoak izan dira proposatzaile nagusiak kasu bietan: Alexandra Ocasio-Cortez eta Ann Pettifor, hurrenez hurren.

- Naomi Kleinek ere egin du ekarpena. Ikus Alexandra Ocasio-Cortez eta Ed Markey, 'Resolution. Recognizing the duty of the Federal Government to create a Green New Deal', 2019; Ann Pettifor, *The Case for the Green New Deal*, Londres, Verso, 2019; eta Naomi Klein, *On Fire. The (Burning) Case for the Green New Deal*, New York, Simon and Schuster, 2019.
47. Ez da batere kontu txikia. Kapitalismoaren txisteratik sarri sortu dira esperantza iturri izan diren formula magiko bezain antzuak ('garpapen jasangarria' izan da azken hamarkadetako iruzur kontzeptual eta praktikoa nabarmenetakoa). Baina, egun narriadura ekologikoa hain da bizia, ezen dagoeneko ez baitago errakuntzarako tarterik, eta GNDaren bertsio hegemonikoak hazkundean oinarritzen dira, ez diote muinari heltzen. Ezbai handia sortu da desazkundearen eta GNDaren sustatzaileen artean. Desafioa litzateke biak bateragarri egitea. *New Left Review* aldizkarian izan da, esaterako, eztabaida garrantzitsu hori; gaztelera zko bertsioa argitaratu zen: Hermann Daly *et al.*, *Decrecimiento vs Green New Deal*, New Left Review eta Traficantes de Sueños, 2019 (https://traficantes.net/sites/default/files/pdfs/documentos_nlr_5_web.pdf). Ikus, baita ere, Manuel Casal euskaldun-galiziarrak GND proposamenari egin dion kritika: '20 Razones para preferir el Decrecimiento frente al Green New Deal (como opción política ante el colapso civilizatorio)' (<https://casdeiro.info/textos/2020/06/27/20-razones-para-preferir-el-decrecimiento-frente-al-green-new-deal-como-opcion-politica-ante-el-colapso-civilizatorio>).
48. Gaingiduta behar genuke, baita ere, Bigarren Internazionalari loturiko debate ezaguna: iraultza (Rosa Luxemburg, Lenin edo Trotski) ala erreforma (Bernstein). Honakoa da *Green New Deal* proposamenaren aldaera eraldatzaileaz liburu interesgarria, Gramsciren hegemonia kontzeptuarekin eta kolapsoaren arrisku errealekin bat egiten duten autoreen eskutik: Héctor Tejero eta Emilio Santiago, *¿Qué hacer en caso de incendio? Manifiesto por el Green New Deal*, Madril, Capitán Swing, 2019. Bertan planteatzen da GND dela aukerarik onena trantsizio ekologikoa ahalbidetzeko marko politik pluralistetan (hauteskundeak irabazi behar diren testuinguruetan, gehiengo sendo eta iraunkorrak eraikiz).
49. Halere, behar dugu ezkerrez gogoeta. Batetik, ezkerreko indarrek –sozialdemokraziaren ezkerretara daudenez ari naiz– botere politikoa hartuz gero, ba ote dute tarte errealik aipatzen ari garen transformaziorako? Ezetz dirudi, jendartean eraikitzen ez bada arranoaren hegaldia –ez oiloarena– ahalbidetuko duen bloke hegemoniko zabal, indartsu eta iraunkorra, ez soilik nazio mailan, nazioz gaindi ere

bai (datu funtsezkoa da nola geratu zen Syriza Europako oligarkia politiko-finantzarioaren botapean). Bestetik, eraldaketarako botere errealik balego ere, gaurko ezkerak ba al du emantzipazio sinplifikatzailearen kontzientziarik, horretarako borondate benetakorik? Bolivarismoak erakutsi du sar daitezkeela Pachamamaren eskubi-deak konstituzioan eta gogotik heldu jardunbide antiekologiko eta estraktibistei. Birbanaketa politikek milioika lagun atera dituzte pobreziatik (urdail beteegiek ahaztu ohi dute datu hain garrantzitsua), baina behar da birbanaketaz gain ekoizpena ere pentsatuko duen egitasmoa: zer ekoitzi, nork, zelan... Nabarmenak dira Venezuelak agertu dituen mugak bestelako eredu produktiboa sortzeko, petrolioaren errentatik eraiki da marroi koloreko sozialismoa. Ekuadorren Correa presidentek haustura gogorra izan zuen sektore ekologista eta indigenekin, hautatu baitzuen neodesarrollismoa (hidroelektrika handiak, meatzaritza eta petrolio); besteak beste, amaiera eman zion Yasuni proiektuari (etenda zegoen petrolioaren ustiatzea Yasuni izeneko parke nazionalan, berotze globalaren kontrako konpromiso gisa). Evoren Boliviak 2014an inbertsio handia iragarri zuen nuklearraren alde. Nikaraguak 2015ean iragarri zuen ozeano biak lotuko dituen kanala, Panamakoa baino hiru aldiz handiagoa (askorentzat nekez irudika daiteke astakeria ekologiko handiagorik). Alegia, trantsizio ekosozialak nahitaez izango ditu paradoxak, anibalentziak eta kontraesanak –esaterako, erregai fosilak erre beharko dira berriztagarrietarako jautsian, karbono dioxidoa isuriz–, baina aipatutakoak beste kontu bat dira. Alegia, herri proiektu eraldatzaileek behar dute berrikuspen sakona, doinu produktibistekin dantzaz egitea ez baita aterabide, ezpada arazoaren parte.

50. Beheraldiaren aurrean, prekarioa baino arriskutsuagoa izan daiteke herritar ongi kokatua. Klase ertaineko hanka bikoarentzat –hezkuntza maila txukunarekin, teknolatriara labainduta, ohituta ongizate-ra, bizi-aukera anitzetara eta klikaren berehalakotasunerak– bereziki izan daitezke toleraezinak frustrazioa, mugak, espektatiben erortzea, beldurra. Izan ere, *sky is the limit* eta *impossible is nothing* leloekin kolonizatu zuten bere arima. Euretako askok eskubideen lengoia dute ardatz beren eraikin politiko-kulturalan. Ez dago bere buruaren garrantziaz intoxikatutakoa baino arriskutsuagorik. Beharbada horregatik esan zuen Bertolt Brechtek ez dagoela burges izutua baino faxista okerragorik.
51. Ernest García, 'Los derechos humanos más allá de los límites al crecimiento', *Ambienta* 113, 2015, 28-41 (<https://sites.google.com/gl.miteco.es/ambienta>).